

Žánrový obraz ze života a dobový diskurz 30. – 50. let 19. stol.

VLASTENECKÝ ROMANTISMUS – BIEDERMEIER – PROTOREALISMUS

Významová výstavba literárního textu

Specifický způsob utváření textu (poetika, motivy, narativní strategie, textová strategie) se uskutečňuje v textu na více úrovních:

Postavy (konstelace, konfigurace, axiologie, postava-definice – postava-hypotéza, statická – dynamická, plochá – oblá).

Vývoj děje v čase a prostoru (analepse, prolepse).

Prostředí ve vztahu k postavě, ději.

Vypravěč – mimeze – diegeze, fokalizace, autorita vypravěče – narativní komentář (kdo mluví, z jaké perspektivy, jaký soubor hodnot prezentuje a jak souzní s axiologickým horizontem textu jako celku).

Jazyk a styl – mluva postav, řeč vypravěče, specifická slovní zásoba (germanismy, archaismy, dialektismy).

Motivy, topoi, symboly – jejich četnost, místo výskytu, funkce.

Téma – specifický model člověka, světa a jejich vzájemného vztahu, který se otevírá před čtenářem a vybízí jej k výkladu.

Žánr a jeho konkrétní textová podoba – napětí vůči jiným realizacím téhož žánru v dané době (žánrová varianta, žánrová forma – subžánr).

Obrázek ze života v první polovině 19. století

- ▶ žánr črty – velká **móda** ve 30., 40. letech ve světové literatuře
- ▶ humoristická, sociální, fyziologická, etnografická, biografická, historická črta
- ▶ Charles Dickens: Črty (1836), Kronika Pickwickova klubu (1836)
- ▶ J. A. Brillant-Savarin: Fyziologie chuti (1826)
- ▶ H. de Balzac: Fyziologie manželství (1829)
- ▶ H. Monnier: Fyziologie měšťáka (1841)

Smyslem kapesních fyziologií bylo podat charakteristiku lidského typu, který reprezentoval sociálně, profesně nebo citově odlišnou kategorii lidí (fyziologie úředníka, fyziologie povaleče, fyziologie lékaře, fyziologie ženatého muže...).

Nápodoba přírodních věd – izolovat předmět zkoumání, detailně jej popsat vnějškově – spojitost s protorealistickou poetikou.

Antonín Pucherna (1776–1852)

Zahrada Kanálka u Prahy (1810–1820)



A. Gustav: Wimmerovy sady (z knihy *Album von Prag*, 1815, kolorovaný lept)



Konkrétní realizace v textech 30. let Obraz ze života v dotyku s romantismem

K. H. Mácha: Marinka (1834)

K. H. Mácha: Marinka (1834)



Máchova Marinka (Obrazy ze života mého)



„Ano, to byla ona! – to byla Marinka! – Kdo viděl Goethovu Mignonu od Schadowa malovanou? – Tak byla Marinka, rovně tak! – a jména Marinka i Mignon hrála na neurčitých pyskách mojich, kterým bych ji z jmen těchto měl pojmenovati.“

Máchova Marinka (Obrazy ze života mého)

1834, časopis Květy



„Po druhé dnes přicházel jsem po řece na František a za Svatou Anežku. [...] Několik bab, které ve dne žebrajíce uvečer, nežli do svých děr k spaní zalezou, dobrodince své přetřepávají, vynášelo z ouzké uličky dlouhé lavice, sesedajíce se na prostranném místě k večerní rozprávce; dobře jsem rozeznal mezi nimi matku Marinky, rozcuchanou a umazanou; [...].“

Žánr obrazu ze života ve 40. letech

Žánrové varianty (črta, reportáž) a formy (dopis)

- ▶ B. Němcová: *Obrazy z okolí domažlického* (Květy, 1845) – v dopisech (rysy črty)
- ▶ Karel Havlíček Borovský: *Obrazy z Rus* (1843–1846) – reportáž, črta
- ▶ Kritické přehodnocení náhledů na Rusko (Havlíček) a život na venkově a maloměstě (Němcová)
 - ▶ satirické skladby (Havlíček: Křest sv. Vladimíra, Král Lávra, Tyrolské elegie)
 - ▶ Němcová: *Obrázek venkovský* (Česká včela, 1847)

Soběslav Hypolit Pinkas: Děti, hrající si na Kampě

(olej na plátně 1854, NG Praha)



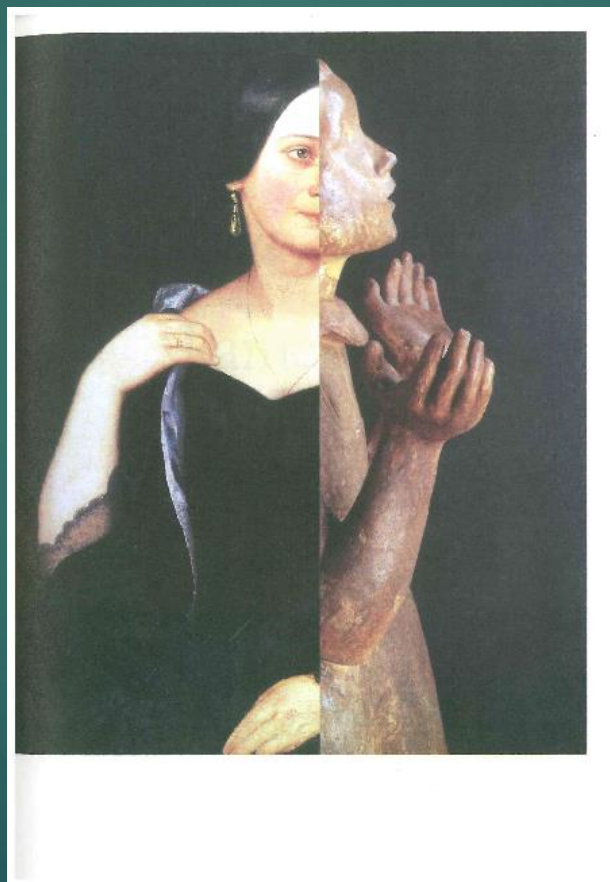
Quido Mánes (1828–1880)

Zlatník (1860)



Božena Němcová

Život – kult – dílo



Mládí a stáří nejvýznamnější české autorky (život mezi rodinou a spisovatelským řemeslem)



Obrazy ze života v tvorbě B. Němcové (publikační platforma)

1847 Obrázek vesnický (časopis Česká včela)

1853 Baruška – mezi venkovem a velkým městem (kalendář Koleda)

1855 – Babička (nakladatel Jaroslav Pospíšil)

1856 Pohorská vesnice (nakl. Kateřina Jeřábková, Bibliotéka původních románů historických i novověkých)

1855 – Karla (almanach Perly české)

1855 – Pomněnka šlechtné duše (kalendář Poutník z Prahy)

1855 – O dvanácti měsíčkách (almanach Lada Niola)

1857 – Chudí lidé (Poutník z Prahy)

1856 – V zámku a podzámčí (kalendář Koleda)

1858 – Dobrý člověk (Posel z Prahy)

1858 – Chýže pod horami (almanach Máj)

1860 – Pan učitel (kalendář Sborník učitelský)

Oznámení v Lumíru (1855)



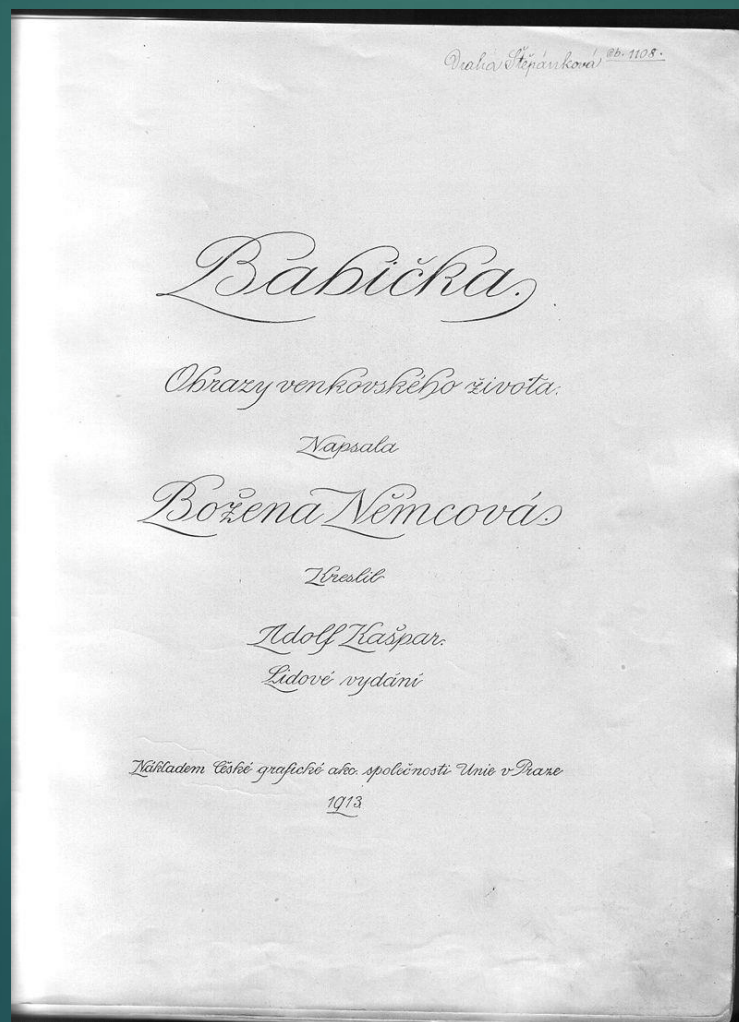
Ilustrace Petra Dillingera k „Babičce“ —
Ratibořický zámek

— Chvalně známá naše spisovatelka paní Božena Němcová dokončila právě a panu Jaroslavu Pospíšilovi do tisku odevzdala větší novellistickou práci pod titulem „Babička“, obrazy to z venkova, zjevující se nejvíce v oboru, v jehož líčení paní Němcová uznávanou jest mistryní.

Oznámení v časopise „Lumír“ z r. 1855.

Babička

Obrazy venkovského života (1855)



Hodnoty biedermeieru v Babičce

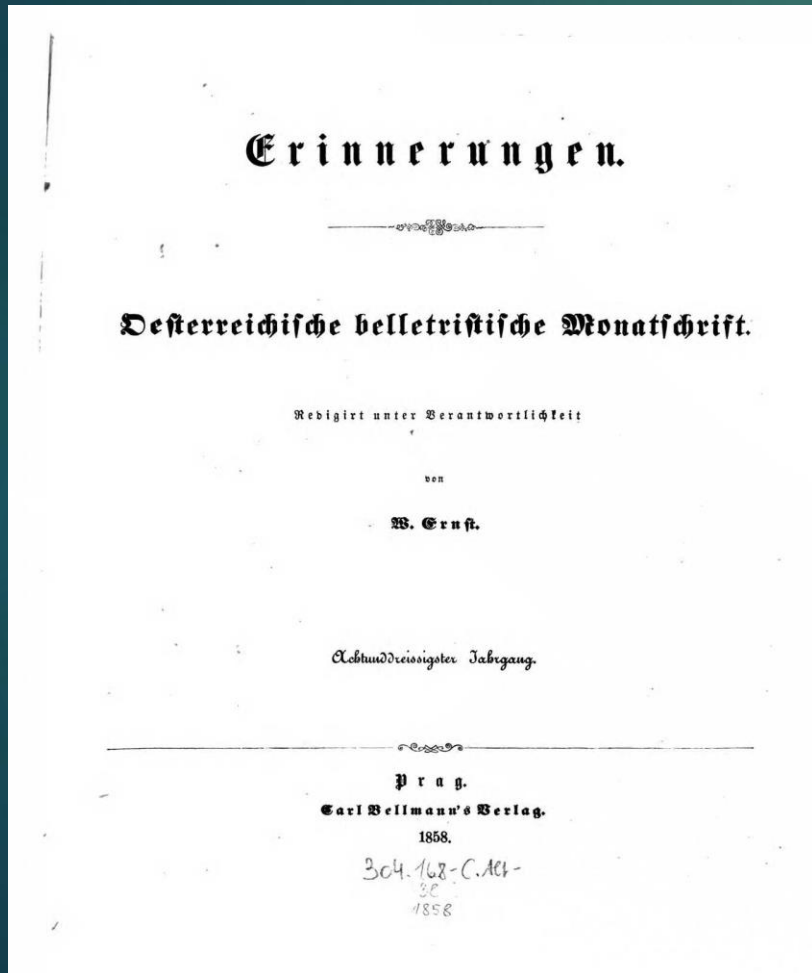
Ilustrace Adolfa Kašpara k Babičce



Erinnerungen

Illustrierte Blätter für Ernst und Humor

(1856–1864)

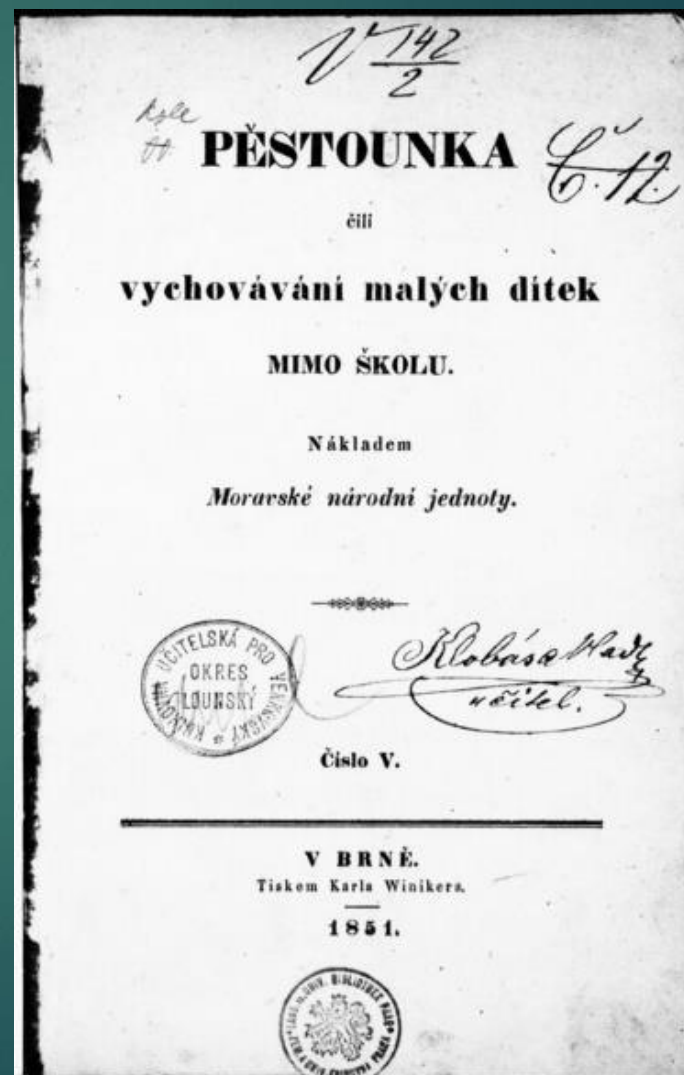


Intertext Němcové Babičky

František Mošner: *Pěstounka čili vychování dítek mimo školu* (1851)



MDr. FRANTIŠEK MOŠNER.



Mošnerova *Pěstounka* a *Babička*

Pedagogický spis na podporu lékaře Fr. Mošnera na podporu vzniku jeslí a školek – didaktický zřetel – podřízení stylu vyprávění tomuto účelu.

Podobnost:

na úrovni kompozice (Pomněnky z mého pacholectví, Jeden den s pěstounkou, Jeden rok s pěstounkou)

Na úrovni pásma postav, děje a motivů:

Postava pěstounky – vdova – zemře jí dítě – ostatní děti jí nahrazují rodinu; je mladší, finančně zajištěná, kooperuje s učitelem; vychovává děti k čistotě a bohabojnosti (podobně i Babička – v souhře s přírodou).

V Pěstounce větší důraz na křesťanské hodnoty spolupráce s knězem, učitelem (podobně v Němcové próze Pan učitel).

Beletristický text – fikční povaha.

Postava babičky – vdova – vypraví se za rodinou, vnoučaty a zde působí.

Babiččina schopnost „manipulovat“, a tím harmonizovat – zejména vztahy, osobní vazby, propojovat komunikací různých vrstev.

Uspořádání prostoru – Na Starém Bělidle – na vyvýšeném místě zámek – provázanost světů: pohanské a křesťanské zvyklosti;

Rozdíly národností a povah:

Talián – Kristla – Míla – italský malíř – Hortensie; tatínek Němec – matka Češka (zpanštilé způsoby);

Viktorka – „černý myslivec“;

babička jako Madla – voják Jiří.

Romantismus, biedermeier a vyhraňování realismu v Babičce

Láska k vlasti – český jazyk, česká země, úcta k tradici, úcta k panovníkovi.

Láska k bližnímu, člověku i zvířeti – ideální realismus v dotyku s biedermeierem (náznak problému, sociálního – harmonické, idealistické řešení)

Přijetí jinakosti – příběh Viktorky – subjektivní romantismus (rozervanost, nenaplněnost lásky k milému – smrt)

Synkretismus diskurzivních formací

Romantismus

zaměření na subjekt a jeho vnímání světa (subjektivní – rozporuplnost, rozervanost x vlastenecký – vlast, identifikace s kolektivem, s určitou národností, s jazykem etnika)

Biedermeier

harmonizující princip na všech úrovních textu (rodina a její ideální podoba v „malém“ i ve „velkém“ – domácnost a národ; křesťanské hodnoty jako základ identity postavy a fikčního světa)

Realismus (ideální x kritický)

„zobrazování skutečnosti“ x ani nejrealističtější text nemůže pozbýt povahy fikčního světa (mimoliterární a imanentní impulsy – „odraz“ /reprezentace skutečnosti x stvořenost, hra)

Sedmero krkavců (Princ Bajaja, O Marišce ad.) – hodnotový rámec biedermeieru

„Matka pekla chléb a přislíbila svým sedmi synům, že udělá každému po bochníčku, budou-li tiší. Chlapci umkli na chvíli jako pěny, ale bochníčky za tu chvíli upečeny býti nemohly, a chlapcům trpělivost brzy přešla. Začali matku zase hněvat, neustále za sukně ji tahat a křičet, kdy budou bochníčky hotovy. Dlouho to matka snášela, ale konečně ji trpělivost přešla; hněvivě na ně zkríkla: „I bodejž jste se všickni zkrkavčili!“

Rozklad rodiny – dcera Bohdanka – těžké zkoušky – záchrana bratrů a štěstí pro rodinu.

„Nyní na to všecko zapomeňme, vždyť jsme šťastni,“ odpověděla Bohdanka, líbajíc své krásné dítě.

Manžel její prodal panství a táhl se ženou a svými švagry k jejich rodičům. Jaká to byla radost pro rodiče, když se všechny dávno již za ztracené držané děti vrátily, a s nimi ještě nový syn a vnuk, to vypsát možná není. Co chybělo ještě k jejich blaženosti?“

Pohádková tvorba Boženy Němcové

Národní báchorky a pověsti (1845-7)

Kontexty domácí pohádkové tvorby

Karel Jaromír Erben – od poloviny 40. let časopisecky; souborně V. Tille 1905

Jakub Malý – *Národní báchorky a pověsti* (1838)

Matěj Mikšíček – *Sbírka pověstí moravských a slezských* (1844-5) – osobní vazby (Veronika Vrbíková, provdaná Mikšíčková – členka Klácelova Českomoravského bratrstva)

Beneš Method Kulda – *Moravské národní pohádky a pověsti z okolí rožnovského* (1853)

Kontexty evropské pohádkové a baladické tvorby:

Francie – Charles Perrault, orientální Pohádky tisíce a jedné noci

Německo – bratři Grimmové, zkoumání mýtu (srov. Novalis – kolektivní básnictví s mýtickými kořeny), Ludwig Tieck – *Die Elfen* (1812) – pretext pohádky *Jak Jaromil ke štěstí přišel*.

Božena Němcová – představitelka romantismu, biedermeieru či realismu?

Otázka literárněhistorické recepce:

- zpětně utvářené názory na Němcovou v literárněhistorických syntézách

Otázka literárněkritické (dobové) recepce:

- literární provoz ve 40. a 50. letech a reflektování Němcové tvorby v dobové literární kritice, korespondenci, pamětech

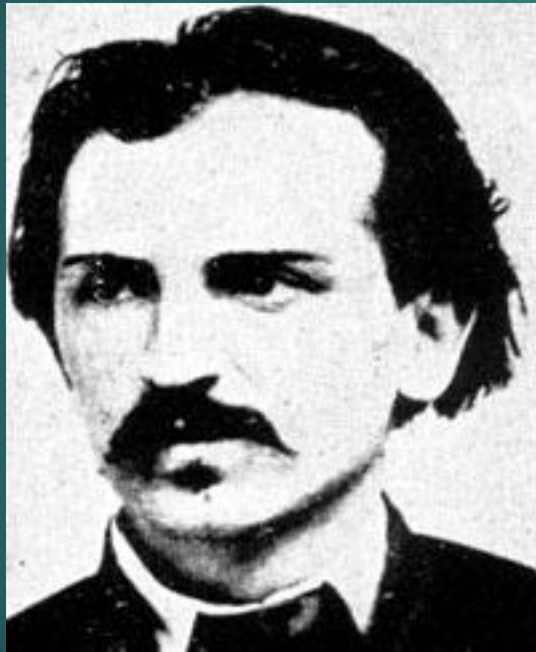
Publikační příležitosti – mezi časopiseckým uveřejněním a knižním vydáním

- otázka k vertikální stratifikace (náplň časopisu – náplň ediční řady, nakladatelského programu)
- konstituování estetického programu určité podoby diskurzu – např. spory o realismus v literatuře, umění – směřování k idealizaci zobrazeného – základ ideálního realismu
- debaty v německojazyčných literárněkritických časopisech – Die Grenzboten (Lipsko), Kritische Blätter für Literatur und Kunst (Praha, redaktor Ignác Jan Hanuš – podporovatel a přítel Boženy Němcové)

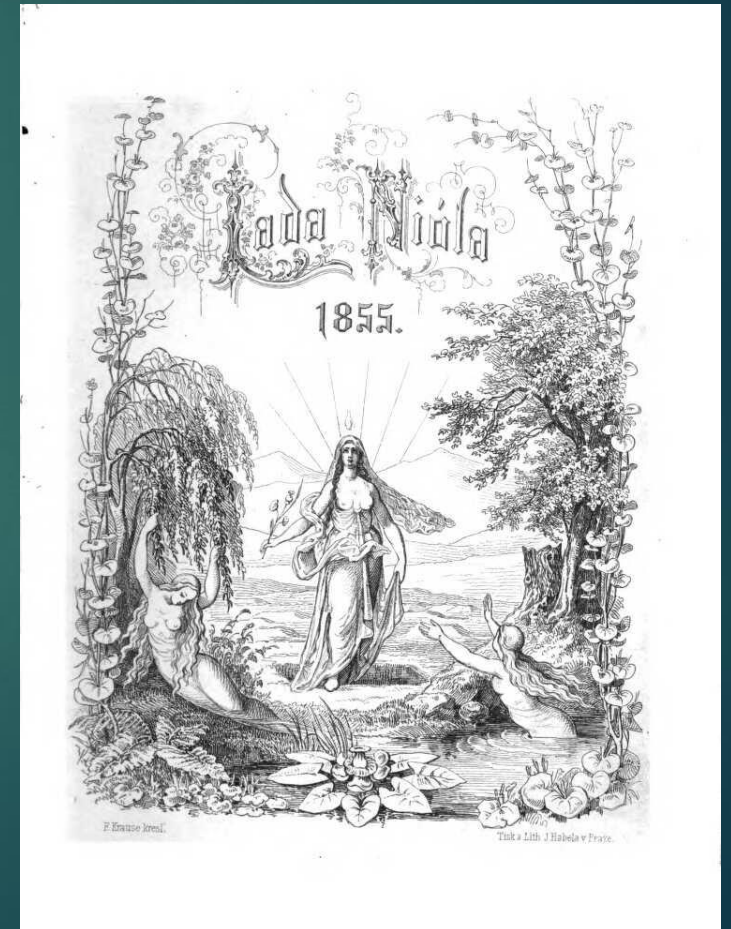
Božena Němcová a mladší generace

Almanach Lada Niola (1855)

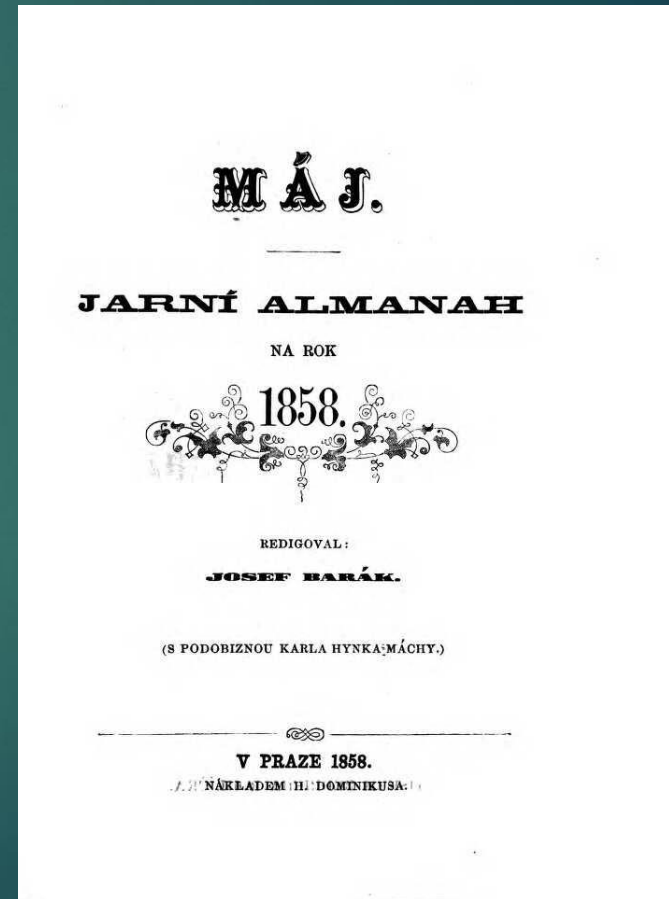
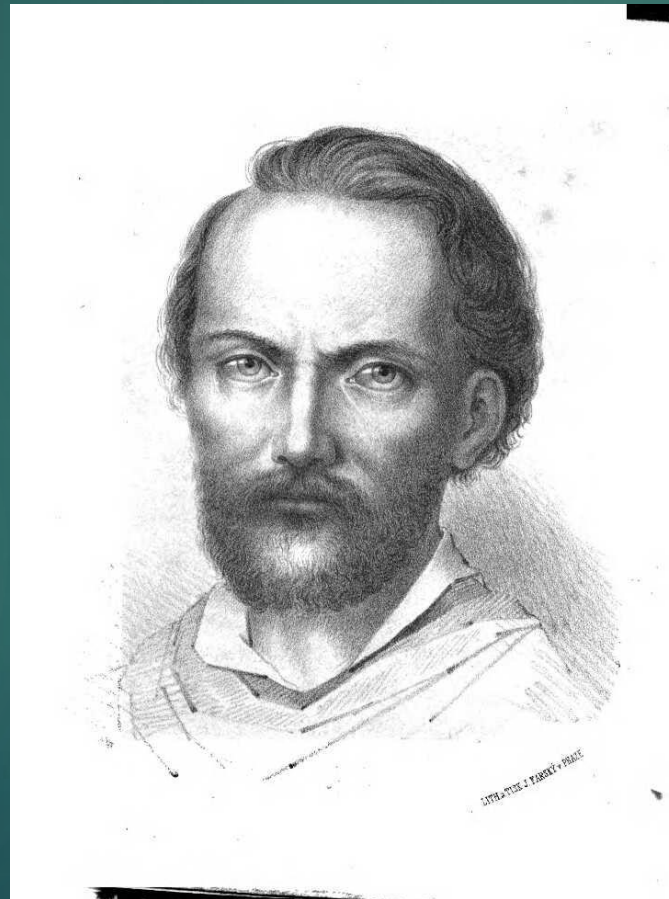
Josef Václav Frič
(1829–1890)



Lada Nióla



Almanach Máj (1858)



Pierre Bourdieu a jeho literární sociologie

pole jako síť možností

Petr A. Bílek: „Koncept pole umožňuje domýšlet představu vlivového souboje diskurzů v rámci dobového kulturního i společenského prostoru chápaného jako dynamická a mnohvrstevnatá mapa (či lépe: spektrum průsvitných map pokládaných na sebe), v níž se utváří a zakotvuje dobová řeč“ (BÍLEK 2008: 205).

Dalibor Tureček mluví v návaznosti na úvahy Miroslava Petříčka o „paměti“ tzv. „morfogenetického pole“ (TUREČEK 2018: 38) a pracuje s těmito termíny v rámci synopticko-pulzačního přístupu k dějinám kultury a literatury.

Pro dílčí text to znamená, že se odkazuje k jiným textům přítomným v daném poli, k jejich narativní rétorice, poetice a estetice, a to nikoli lineárně od jednoho textu k druhému, nýbrž spíše formou „vzájemného přesíťování“ (ZAJAC 2006b: 19), přelívání mezi centrem a periferií, jež se děje dynamicky uvnitř systému. Samotný bourdieuovský koncept pole má podle Bílka schopnost „ve své metaforické podobě [...] uzávorkovat prvek linearity: pole je zároveň trváním i permanentní proměnou, a to v rámci diverzifikovaného a rozprostraněného vertikálního i horizontálního prostoru“ (BÍLEK 2008: 205).

Stratifikace literatury – vertikální model

Bádání v předem vymezené dichotomii (vliv marxistické literární vědy po r. 1948):

- tvorba Němcové mezi uměleckou a populární literaturou
- díla esteticky hodnotná a díla s dominantní zábavnou a výchovnou funkcí (vícekolejnost výzkumu byla v rozporu s představou jednotné socialistické literatury a kultury)

Výjimky:

- bádání v oblasti žánrů lidové slovesnosti – pohádky, kramářské písně;
- výzkum na Slovensku – tzv. nitranská škola (Peter Liba, František Miko, Anton Popovič) – teorie recepce

Situace po roce 1989:

- větší pozornost se věnuje kýči a braku v literatuře a též vertikálnímu členění
- nabízí se číst dílo B. Němcové v dotyku s konvenční literaturou dané doby a kriticky nahlédnout Němcové hodnocení v dějinách české literatury (žena, česky píšící spisovatelka, výjimečná osobnost)

triviální – konvenční – esteticky hodnotná produkce (nízká – střední – vysoká rovina)